

Rusya’da Federalizm Tartışmaları

Zugzwang “zorunlu hamle” veya “harekete zorlama” anlamına gelen bir satranç terimidir ve hamle yapma sırası gelen oyuncunun hangi hamleyi yaparsa yapsın oyunu kaybedeceği bir durumu tanımlamak için kullanılır. Rusya federalizminin son kalesi olarak bilinen Tataristan Cumhuriyeti de Moskova ile kurduğu ilişkilerde tam olarak *zugzwang* pozisyonuna yakalanmış gibi görünmektedir. Öyle ki, bundan sonra söz konusu ilişkileri hangi yönde geliştirirse geliştirsün sürecin hep aleyhine işleyeceği anlaşılmaktadır.

Tataristan Parlamentosu (Devlet Şurası), Eylül 2021’de Rusya Parlamentosu’nun alt kanadı Devlet Duması’nda teklif edilen ve Rusya’nın federe birimlerinin başındaki yöneticilerin en fazla iki dönem üst üste seçilme yasağını kaldırmayı öngören yasa tasarısını oy birliğiyle reddetti. Söz konusu tasarıda Tataristan milletvekillerini rahatsız eden ve tasarıya karşı çıkmalarına yol açan asıl neden ise, bundan sonra Rusya Federasyonu’nu oluşturan bütün federe birimlerin yöneticilerinin -ister özerk cumhuriyetin cumhurbaşkanı isterse bölge valisi olsun- hepsinin “başkan” olarak tanımlanması ve federal merkeze yerel yönetim organlarına doğrudan müdahale etme yetkisi vermesidir. Tataristan Parlamentosu bunu, Rusya Anayasası’nın ihlali ve federe birimlerinin yetki alanına müdahale olarak yorumlamaktadır.

Aslında Rusya Federasyonu’nun birer parçası olan özerk cumhuriyetlerin yöneticilerinin taşıdığı cumhurbaşkanı sıfatı 2010 yılından bu yana önemli bir tartışma konusudur. Bölge yöneticilerinin “cumhurbaşkanı” sıfatını taşımalarını yasaklayan yasa, Rusya Parlamentosu ve dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev tarafından kabul edilmiştir. Bu kararın arkasındaki ana argüman, ülkede sadece bir kişinin devlet başkanı olabileceği, diğerlerin ise sadece başkan sıfatı taşıyabileceğidir. Nitekim 2010 yılında cumhurbaşkanı sıfatını kullanmayı ilk terk eden bölge Çeçenistan Cumhuriyeti oldu. Sonraki birkaç yıl içinde diğer bölgeler de aynı kararı aldı. Tataristan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu’nu oluşturan tüm bölgelerde 2015 yılına kadar söz konusu düzenlemelerin hayata geçirilmesini zorunlu kılan federal yasaya karşı çıkan tek bölge oldu. Bu düzenlemeye açık açık karşı çıkan Tataristan, 2015 yılında kendi cumhurbaşkanının bu sıfatı bir dönem daha kullanabileceğine dair yasayı çıkardı. Akabinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in Tataristan tarafından kabul edilen bu yasayı onaylaması ise federal merkezin bölgeye verdiği taviz olarak yorumlandı. Netice olarak günümüzde Rusya Federasyonu’nu oluşturan federe birimler arasında devlet başkanı sıfatına karşılık gelen cumhurbaşkanı sıfatını kullanan tek cumhuriyet Tataristan’dır. Bu bağlamda Tataristan Anayasası ile Rusya federal yasalarının açıkça çeliştiği görülmektedir. Diğer taraftan 2015 ve 2020 yıllarında iki kere seçim kazanan mevcut Tataristan Cumhurbaşkanı Rüstem Minnihanov’un görev süresi 2025’te dolacak ve mevcut durumda kanunen bir sonraki seçimde aday olması mümkün değildir.

Nihayetinde federalizm konusunda sürekli Moskova’ya direnen Tataristan yönetimi âdeti tuzağa düşürülmüş ve en son gelinen noktada büyük bir ikileme karşı karşıya kalmıştır; buna göre ya yeni yasa tasarısını tanıyacak ve Minnihanov yeniden seçilebilecek -ancak artık cumhurbaşkanı sıfatı yerine başkan sıfatını kullanacak- ya da bugüne kadar federal merkeze karşı verdiği mücadeleyi devam ettirecek ve Minnihanov görevden ayrılacaktır. Ne var ki Tataristan yönetiminin söz konusu yasa tasarısına boyun eğmesinin Tatar toplumu tarafından zayıflık olarak algılanacağı da açıktır; ancak yapılabilecek fazla bir şey de yoktur. Zira özerk bölge olan Tataristan Cumhuriyeti’nin kanunlarının federal merkezin kabul ettiği yasalara aykırı olması mümkün değildir. Dolayısıyla bu mücadelede Tatar tarafının en fazla yapabileceği şey, bir yandan federal merkeze boyun eğerken diğer yandan farklı konularda çeşitli imtiyazlar almaya çalışmaktır. Yoksa özerk cumhuriyetlerin Rusya Parlamentosu tarafından kabul edilen yasalara itiraz etme hakkı yoktur.

Bu noktada özerk cumhuriyetlerin yöneticilerinin cumhurbaşkanı sıfatını kullanmalarını yasaklayan yasa tasarısını federal merkez tarafından Minnihanov’a kurulan bir tuzak olarak yorumlamak da mümkündür; çünkü Minnihanov’dan bir sonraki seçime katılabilmesi için Tataristan’ı diğer özerk cumhuriyetlerden farklı kılan yapısını kendi elleriyle yok etmesi istenmektedir. Diğer yandan söz konusu yasa tasarısı doğrudan kendi aleyhine olmasına rağmen Minnihanov’un sessizliğini korumaya devam etmesi de oldukça dikkat çekicidir. Bu durum onun farklı bir hamle hazırlığı içinde olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda Minnihanov -Tataristan Parlamentosu’ndan farklı bir açıklama yaparak- federal merkeze aslında kendisinin Tataristan’ın öfkeli seçkinlerini kontrol altında tutmaya çalışan ve böylece Moskova’nın lehine hareket eden bir aktör olduğunu gösterebilir.

Tataristan etrafında yoğunlaşan bütün bu tartışmalar toplumun dikkatini federal merkezin asıl niyetinden uzaklaştırmak için de kullanılıyor olabilir. Zira asıl amacın, özerk bölgelerin mevzuatını 2020 yılında Rusya

Anayasası'nda yapılan değişikliklerle uyumlu hâle getirmek ve aynı zamanda Moskova'nın onayını almış, ancak kanunen iki dönemden fazla seçilemeyen yerel yöneticilerin önündeki seçim kısıtlamalarını kaldırmak olduğu anlaşılmaktadır.

Rus Tipi Federalizm

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya federal bir devlet biçimini benimsedi. Bu tercih, o dönem hâlihazırda var olan bölgesel bölünme ve çok uluslu nüfus yapısı gibi faktörler tarafından belirlenmiş olsa da en önemli sebep, 1990'lı yıllarda çok etkin olan merkezkaç güçler ve etnik ayrılıkçı hareketlerdi. Bu bağlamda 1993 Rusya Anayasası'yla millî cumhuriyetler (özerk cumhuriyetler) devlet statüsü aldı ve kendi anayasalarına, parlamentolarına, cumhurbaşkanlarına ve mahkemelerine sahip oldular. Sonuç olarak Rusya'nın ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin'in 1990'da özerk cumhuriyetlere yönelik yaptığı meşhur "alabildiğiniz kadar egemenlik alınız" açıklaması, söz konusu dönemde yaşanan gelişmeleri en iyi şekilde özetlemektedir.

Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte merkez hızla güçlenmeye başlamış ve ülke "güçlü merkez-güçlü bölgeler" ilkesine dayalı bir federal sistem geliştirme imkânı yakalamış olsa da Moskova bu yola başvurmamış, bilakis bölgelerin daha önce elde ettikleri egemenliklerini ellerinden alarak merkezin çok güçlü olduğu, bölgelerin ise tamamen merkeze bağlı olduğu bir yapı kurmayı hedeflemiştir. Putin'in üçüncü döneme seçilmesiyle birlikte, Moskova'nın söz konusu merkezleşme politikası daha da güçlenerek devam etmiştir. Son günlerde Rusya'da gündeme gelen yasa tasarısını da bu politikanın bir devamı olarak okumak gerekir.

Moskova'nın izlediği merkezleşme politikası sonucunda ortaya çıkan hiyerarşik yapı, yalnızca sosyoekonomik açıdan zor durumda olan bölgelerin elitleri tarafından değil aynı zamanda -Tataristan gibi- ekonomisi güçlü olan bölgelerin yönetimlerinde de kabul edilmiştir. Zira merkeze karşı çıkmaları hâlinde ellerindeki bütün gücü kaybedeceklerini bildiklerinden kendi egemenliklerini savunmak adına neredeyse hiçbir adım atamamaktadırlar.

Sonuç olarak Putin'in merkezleşme politikasının temelinde "güçlü bölgeler, eşittir güçsüz Rusya" düşüncesi yatmaktadır. Üstelik insan hakları, özgürlük ve demokrasi gibi konulardan daha çok, ulusal güvenlik ve jeopolitik mücadele gibi konulara önem veren Putin yönetimi, Rusya'nın ayakta kalabilmesi için tek merkezden yönetilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bununla birlikte Rusya'daki merkezleşme süreci ters tepki uyandırma tehlikesini de beraberinde taşımaktadır. Farklı bir ifadeyle bu durum, bölgelerdeki çeşitli merkezkaç güçlerin tekrar yükselmesine neden olabilir. Ancak söz konusu tepki merkez zayıflamaya başladığı anda gözle görülür hâle gelecektir.